

Eduskunnan sivistysvaliokunta
siv@eduskunta.fi

Viite: lausuntopyyntönnä 30.04.2021, VNS 1/2021 vp

Lausunto Valtioneuvoston koulutuspoliittisesta selonteosta, VNS 1/2021 vp

Yleiset kommentit ja taustaa

Saamelaiskäräjät pitää selontekoluonnoksen yleisiä lähtökohtia oikeina, mutta haluaa kiinnittää erityistä huomiota selonteon lukuun 3.13, jossa linjataan saamenkielisen koulutuksen kehittämistavoitteita. Saamelaisopetusta järjestetään koulutuspoliittisessa marginaalissa ja opetuksen järjestämistä leimaa puute monista niistä perusasioista, jotka ovat itsestäänselvyyksiä suomen- ja ruotsinkielisessä opetuksessa. Opetuksen järjestämiseen liittyvien ongelmien ratkaiseminen on mahdollista vain koulutuspoliittisin toimenpitein. Koulutuspoliittisessa selonteossa esitetyillä tavoitteilla ja toimenpiteillä on siten suuri merkitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen ja -koulutuksen kehittämiseksi tulevana vuosina.

Saamen kielten ja saamenkielinen opetus on tällä hetkellä aktiivisen kehittämisen alaisena ja tilanne on hitaasti kehittymässä parempaan suuntaan. Parhaillaan on käynnissä kaksi opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamaa hanketta, saamenkielisiä aineenopettajia pätevoittävä Ketterä korkeakoulu -hanke <https://www oulu.fi/giellagas/kettera> Oulun yliopistossa ja Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke, jota toteutetaan Utsjoen kunnan ja Saamelaiskäräjien yhteistyönä www.saamenetaopetus.com. Hankkeiden tavoitteena on pysyvien valtakunnallisesti toimivien ratkaisumallien aikaansaaminen saamen kielten ja saamenkieliseen opetukseen sekä saamenkielisten opettajien koulutukseen. Saamelaisopetuksen asema on monessa suhteessa heikompi ja haavoittuvaisempi kuin suomen-, ruotsin- tai jopa maahanmuuttajien kielissä annettavan opetuksen.

Opetus- ja kulttuuriministeriön vuosina 2020-21 työskennellyt saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä jätti loppuraporttinsa (OKM 2021:25) ja neljä erillisselvitystä ministeriölle 15.4. (<https://www.samediggi.fi/2021/04/15/saamenkielisen-varhaiskasvatuksen-saamelaisopetuksen-ja-saamenkielisten-koulutuspolkujen-vahvistaminen-saa-nyt-uutta-vauhtia/>). Selvitykset käsittelevät saamenkielisen oppimateriaalin saatavuutta ja tarpeita (Helena Korpela OKM 2020:28), saamenkielisten varhaiskasvatuksen ja koulujen opettajien sekä muun opetushenkilöstön saatavuutta ja koulutuspolkuja (Laura Arola OKM 2020:30), saamelaistietoa perusopetuksen suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa (Tuuli Miettunen OKM 2020:29) sekä saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen tilannetta ja kehittämistarpeita (Tuuli Miettunen OKM 2021:18). OKM:n työryhmän raportti ja erillisselvitykset luovat hyvän pohjan saamelaisopetuksen kehittämiseksi tulevana vuosina. Raportit nostavat esille saamelaisopetuksen kehittämistarpeiden lisäksi myös saamelaisten historian, saamen kielten ja kulttuurin sekä tämän päivän saamelaisyhteisön näkymättömyyden suomalaisen koulun opetuksessa.

Saamelaiskäräjät esittää, että sivistysvaliokunta huomioisi mietinnössään seuraavat asiat:

Saamenkielisellä varhaiskasvatuksella (saamea äidinkielenään puhuvien ja saamea kielipesissä omaksuvien lasten varhaiskasvatus), saamen kielten ja saamenkielisellä opetuksella sekä saamenkielisiin työtehtäviin johtavalla toisen asteen ja korkeakoulutuksella on ratkaisevan suuri merkitys uhanalaistuneiden saamen kielten tulevaisuudelle kotimaassaan Suomessa. Varhaiskasvatuksella ja koulutuksella on suuri merkitys myös saamelaislasten ja -nuorten omaan kieleen ja kulttuuriin liittyvien oikeuksien toteutumiselle.

Saamenkielistä varhaiskasvatusta sekä saamen kielten ja saamenkielistä opetusta ja koulutusta on kehitetty pitkään, mutta niiden saavutettavuus on heikentynyt 2000-luvulla. Koulutuspolut ovat vuosikymmenten kehittämistyöstä huolimatta edelleen katkonaisia ja rikkiinäisiä jättäen suuren osan saamelaisoppilaista oman kielensä ja kulttuurinsa oppimismahdollisuuksien ulkopuolelle. Saamelaisia asuu Suomessa noin 230 kunnassa, minkä takia saamen kielten opetus suurimmassa osassa kuntia on mahdollista ainoastaan etäyhteyksin.

Varhaiskasvatuslain (540/2018, 8§ 1 mom) mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lapsi voi saada varhaiskasvatusta lapsen äidinkielenä olevalla suomen tai ruotsin kielellä tai saamen kielilain (1086/2003) 3§:n 1 kohdassa tarkoitetulla saamen kielellä. Perusopetuslaki (628/1998, 10§ 2 mom) velvoittaa antamaan saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetuksen pääosin saamen kielellä. Äidinkielenä opetetaan lain mukaan (12§) oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä.

- *Saamelaiskäräjät pyytää sivistysvaliokuntaa kiinnittämään huomiota perusopetuslain äidinkielen opetusta koskevaan 12 §:ään, joka loukkaa selvästi saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamenkielisten oppilaiden oikeutta omaan äidinkieleensä. Äidinkielen opetuksen sitominen oppilaan opetuskielen jättää tämän opetuksen ulkopuolelle kaikki ne oppilaat, joiden opetuskielenä on suomi tai ruotsi. Saamenkielistä opetusta järjestetään yhtä poikkeusta (Helsingin Pasilan peruskoulu) lukuun ottamatta ainoastaan saamelaisten kotiseutualueen kunnissa. Lukiolain äidinkielen opetusta koskeva säännös (714/2018, 15 §), samoin kuin varhaiskasvatuslain 8 §, noudattavat periaatetta, jossa oikeus äidinkieliseen opetukseen on sidottu oppilaan omaan äidinkieleen eikä koulun tai varhaiskasvatussyksikön opetuskielen.*
- Oikeus omaan äidinkieleen on kielellisistä ihmisoikeuksista keskeisin ja myös suomalaisessa koulussa arvostetuin oppiaine, jonka asema ja opetus perustuu tutkimukseen. Äidinkieli on kaiken oppimisen perusta ja väylä kaikkien muiden asioiden oppimiseen. Saamelaiskäräjät katsoo erityisen arvokkaaksi ja erityisesti vaalittavaksi sitä, että kaikki Suomessa puhutut kolme saamen kieltä (inarin-, koltan- ja pohjoissaame) ovat uhanalaisuudestaan huolimatta edelleen myös ensiksi opittuja äidinkieliä.
- Opetuksen turvaaminen saamen kielten äidinkielen oppiaineessa on täysin mahdollista, koska käynnissä on koulutuksen järjestäjille lähes ilmaiseksi opetusta tarjoava saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke. Koulutuspoliittisessa selonteossa linjataan, että etäopetushankkeen päättymisen jälkeen tavoitteena on hakea ratkaisuja toiminnan vakinaistamiselle.

Toisen asteen oppilaitoksista Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta annettu laki (252/2010, 2§) määrittelee koulutuskeskuksen opetus- ja tutkintokieliä suomen ja saamen kielen. Lukiolaki (714/2018, 15§) edellyttää saamen kielen äidinkielen opetuksen antamista opiskelijan äidinkielen mukaisesti ja saamen kieli voi säännösten mukaan olla lukion opetuskielenä. Ylioppilastutkinnossa on mahdollista suorittaa saamen kielten äidinkielen ja lyhyen vieraan

kielen kokeet. Muilta osin ylioppilastutkinto on suomenkielinen. Saamenkielisen koulutuksen järjestämistä toisella asteella vaikeuttaa puute saamenkielisistä opettajista ja oppimateriaaleista.

- Saamelaiskäräjät pitää selonteon tekstissä (sivu 67) mainittua tavoitetta *‘selvittää mahdollisuuksia suorittaa osa ylioppilastutkinnon kokeista saameksi’* hyvänä. Saamen kielen asemaa lukiokoulutuksessa on mahdollista edistää etäopetusta ja oppilaitosten yhteistyötä kehittämällä. Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke on jo nyt tuottanut merkittäviä tuloksia opetuksen saavutettavuuden paranemisesta, kelpoisten opettajien rekrytoinnin helpottumisesta ja uudenaikaisista pedagogisista menetelmistä. Hanke järjestää kaikkien kolmen saamen kielen opetusta myös lukiolaisryhmille.

Oulun yliopiston saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin laitoksella, Giellagas-instituutilla, on valtakunnallinen erityistehtävä saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin korkea-asteen koulutuksesta ja tutkimuksesta. Instituutissa on mahdollista opiskella kaikkia kolmea saamen kieltä ja saamelaista kulttuuria pääaineena. Lisäksi Oulun yliopistolla toimii saamen kielten aineenopettajien koulutuslinja. Lapin yliopistolla on valtakunnallinen erityistehtävä yhteiskunta- ja oikeustieteellisestä saamen tutkimuksesta.

- Saamelaiskäräjät pitää hyvänä selonteon sisältämää lausumaa (sivu 67), jonka mukaan *‘tavoitteena on parantaa saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön saatavuutta ja kehittää edelleen monimuotoisia opetus- ja kasvatushenkilöstön kouluttautumisen tapoja’*. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen laajenemisen sekä saamenkielisen opetuksen laajenemisen esteenä erityisesti perusopetuksen yläluokilla ja lukiossa on puute kelpoisista opettajista. Suurin puute koskee koltansaamen kieltä. Suurin puuttuva opettajaryhmä ovat aineenopettajat.

Saamen kielten ja saamenkielistä opetusta saamelaisten kotiseutualueen kunnissa (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylä) turvaa erityinen säännös opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaissa (1705/2009, 45§ 1 mom). Saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella saamen kieliä opetetaan pääasiassa perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävänä opetuksena (A392/2007), jolla ei ole varsinaisen oppiaineen asemaa.

- Saamelaiskäräjät pitää selontekoon sisältyviä viittauksia yllä kuvattua eriarvoisuutta ylläpitävien rakenteiden purkamisesta kannatettavina. OKM:n työryhmän raportissa (2021:25) esitetään toimenpiteitä, joilla saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen järjestämismahdollisuuksia parannettaisiin valtakunnallisesti. Opetuksen lainsäädäntöön ja rahoitusjärjestelmään tehtävillä muutoksilla on mahdollista lisätä yhdenvertaisuutta maan eri alueilla asuvien saamelaislasten ja -nuorten välillä ja myös maan eri puolilla toimivien koulutuksen järjestäjien välillä.

Ministeriölle vuoden 2020 lopussa luovutetun selvityksen perusteella tarvitaan huomattavia parannuksia saamenkielisen oppimateriaalitalanteen nostamiseksi yhdenvertaiselle tasolle muiden opetuskielten kanssa. Selonteon luvun 3.13 lopussa mainitaan lyhyesti, että *‘saamenkielisen oppimateriaalityön edellytyksiä tulee vahvistaa’*.

- Saamelaiskäräjät pitää mainintaa hyvänä, mutta riittämättömänä. Opetus- ja kulttuuriministeriölle joulukuussa 2020 jätetty selvitys (Korpela, OKM 2020:28) osoitti, että saamenkielisen oppimateriaalin puuttuminen ja materiaalin vanhentuminen (=ei enää vastaa opetussuunnitelmien perusteita) edellyttäisi saamenkielisen oppimateriaalityön resurssien kaksinkertaistamista. Selvityksestä käy ilmi, että kiireellisesti tarvittavien uu-

sien ja uudistettavien oppimateriaalien määrä on noin 300. Nykyisellä rahoituksella (500 000 euroa/vuosi) tuotetaan vuosittain 20-30 uutta oppimateriaalia.

OKM:n työryhmä (OKM 2021:25) selvitti myös saamelaistiedon asemaa opetussuunnitelmien perusteissa, opettajakoulutuksessa sekä suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa. Tilannekuva on hälyttävä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden yleiseen osaan kirjatut periaatteet monikulttuurisuuden sekä erilaisten kieli- ja kulttuuriryhmien huomioimisesta opetuksessa, yhdenvertaisuuden periaatteesta ja suvaitsevaisuudesta eivät ole johtaneet saamelaisia koskevan sisällön lisääntymiseen opetuksessa.

Opetussuunnitelman perusteiden kirjauksia seurataan myös yliopistoissa, joilla on laaja itsemäärittämisoikeus omaa opetustaan koskien. Yliopistojen opettajakoulutuslaitokset järjestävät opintokokonaisuuksia monikulttuurisuudesta ja siihen liittyvistä aiheista. Omassa maassa asuva alkuperäiskansa on kuitenkin jäänyt näissä koulutuksissa huomiotta.

Suomen- ja ruotsinkielisiä oppimateriaaleja koskevan erillisselvityksen (Miettunen OKM 2020:29) mukaan saamelaisia koskevaa tietoa on oppimateriaaleissa vähän ja niiden tiedot ovat usein puutteellisia, jopa vääriä. Selvityksen mukaan saamelaisia käsitellään usein Suomen esihistoriaan kuuluvana ryhmänä ilman omaa historiaa. Oppikirjojen saamelaiskuvaukset eivät linkity osaksi Suomen historiaa eivätkä tämän päivän suomalaista yhteiskuntaa tai pohjoismaista saamelaisyhteisöä. Saamelaisten historian puuttuminen oppimateriaaleista johtaa siihen, että sekä suomalaisten ja saamelaisten yhteinen historia että eri maissa asuvien saamelaisten yhteinen historia jää näkymättömiin. Oppimateriaalit luovat useimmiten saamelaisista stereotyyppistä kuvaa epäaidoin kuvituksin.

- *Saamelaiskäräjät pyytää sivistysvaliokuntaa kiinnittämään mietinnössään huomiota oikean ja riittävän saamelaistiedon kuulumiseen suomalaisen koulun opetusohjelmaan.*

Kommentit lukuun 2. Tavoitetila – koulutus ja tutkimus kohti 2040-lukua

Saamelaiskäräjät kiinnittää edelleen huomiota lukuun 2, jonka loppuun se esitti ministeriölle 27.1.2021 antamassaan lausunnossa erityistä alkuperäiskansa saamelaisia koskevaa lausumaa. Saamelaisopetuksen aseman turvaaminen osana sivistysvaltio Suomen koulutusjärjestelmää edellyttää sen kuulumista osana kansalliseen tavoitetilaan ja visioon. Perusteluna esitykselle on YK:n vuonna 2007 hyväksymä julistus alkuperäiskansojen oikeuksista, jonka toteuttamiseen Suomi on sitoutunut.

*Alkuperäiskansa saamelaisten asema ja oikeudet näkyvät osana sivistyneen Suomen koulutuspolitiikkaa. Koulutusjärjestelmä tunnistaa saamelaisten tarpeet, vahvistaa saamelaisten yhteyttä omaan kieleen ja kulttuuriin sekä edistää hyviä väestösuhteita. Suomi toteuttaa yhdessä alkupe-
räiskansa saamelaisten kanssa tehokkaat toimet, jotta saamelaiset koko Suomen alueella voivat saada saamenkielistä opetusta ja oman kulttuurinsa opetusta.*

Kansallinen visio saamelaisopetuksen asemasta suomalaisessa koulutusjärjestelmässä tarkoittaa käytännössä seuraavaa:

Saamen kielten, saamelaisen kulttuurin ja saamenkielinen opetus ja koulutus toteutuu yhdenvertaisesti koko maassa. Saamen äidinkielen taitojen kehittyminen korkealle tasolle varmistetaan. Saamen kielen elvyttäminen kielenvaihdoksen seurauksena alkuperäiskielensä menettäneiden perhei-

den lapsille turvataan varhaiskasvatuksessa ja aikuisväestölle aikuiskoulutuksessa. Saamen kielten puhujien ketju ei enää katkea ja saamelaiset perinnetiedot ja -taidot siirtyvät joustavasti uusille sukupolville. Koulutusjärjestelmä tukee saamelaishoidon ja -koulutuksen toteutumista saamelaisten arvojen ja saamelaisen pedagogiikan pohjalta. Saamelaiskäräjien osallistumismahdollisuudet omaa kansaa koskevan koulutuksen suunnitteluun, kehittämiseen ja päätöksentekoon turvataan. Opettajan- koulutuksessa ja kouluopetuksessa otetaan huomioon alkuperäiskansa saamelaisia koskeva tieto laajasti ja ajantasaisesti.

Tuomas Aslak Juuso
puheenjohtaja

Ulla Aikio-Puoskari
koulutussihteeri
ulla.aikio-puoskari@samediggi.fi
0108393112

Lausunnosta päätti puheenjohtaja kuultuaan asiassa 1. varapuheenjohtaja Anni Koivistoa ja koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan puheenjohtaja Tauno Ljetoffia.